

Пастухов Антон Володимирович

Аспірант кафедри політичних наук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0001-7256-521X>

e-mail: antonipastukhov@gmail.com

«КОНСЕРВАТИВНА РЕВОЛЮЦІЯ» В ІДЕОЛОГІЧНІЙ ТОПОЛОГІЇ ХХ СТОЛІТТЯ: КОНЦЕПТУАЛЬНО- ПОЗИЦІЙНИЙ АНАЛІЗ

Резюме

Ця стаття доводить, що «консервативна революція» є *sui generis* феноменом ідеологічного простору ХХ століття: вона принципово не редукується ні до класичного консерватизму, ні до націонал-соціалізму, ні до реакційного охоронництва чи прогресивного утопізму. На матеріалі праць А. Мьоллера ван ден Брука, О. Шпенглера, Е. Юнгера та К. Шмітта із застосуванням категоріально-понятійної історії Р. Козеллека, морфологічної теорії ідеологій М. Фрідена та дискурс-аналітичного підходу Е. Лакло і Ш. Муффа встановлено, що позиційний статус цього феномену визначається специфічною конфігурацією: максимальні значення за осями антилібералізму, децизіонізму та палінгенезу при принципово мінімальному рівні біологічного расизму, що не відтворюється жодною іншою ідеологічною системою епохи. Глибинним метафізичним підґрунтям консервативно-революційного мислення виявляється темпоральна онтологія: відкидання лінійного, прогресивно спрямованого часу на користь циклічного або палінгенетичного, що є відмовою від самої темпоральної форми ліберально-просвітницького проекту, а не лише від його змісту. Аргументовано принципову демаркацію із націонал-соціалізмом: тоді як нацистська антропологія редукувала націю до расово-біологічного субстрату, консервативна революція конституювала її як духовно-культурний організм, що свідчить про різні онтологічні засади і несумісність обох феноменів. В ідеологічній топології ХХ століття консервативна революція займає позицію радикального «третього шляху»: не поміркованого синтезу між консерватизмом і революціонізмом, а їхнього одночасного заперечення. Ця

позиційна специфіка зумовлює як широту інтелектуального впливу феномену, так і його принципову ідеологічну амбівалентність як відкритого поля концептуального напруження. В умовах сучасної кризи ліберального конституціоналізму концептуально точне дослідження цього феномену виступає необхідною умовою розуміння сучасних форм неліберального мислення.

Ключові слова: політична ідеологія; «консервативна революція»; ідеологічна топологія; морфологія ідеологій; антимодернізм; реакційний модернізм; темпоральна онтологія; децизіонізм; антилібералізм; політичний міф; Веймарська республіка; революційний консерватизм; німецька політична думка; націонал-соціалізм; консерватизм.

Вступ

Ідеологічний простір ХХ століття, попри всю свою історичну амфіболічність і невід’ємну полемічну напруженість, піддається топологічному описові — тобто такій формі аналізу, що виявляє не лише змістові характеристики конкуруючих доктрин, але й їхні структурно-позиційні відношення одна щодо одної, де деконструються їхні зони перетину, взаємного відштовхування та концептуальної несумірності. Саме в такому топологічному розгортанні феномен «консервативної революції» набуває особливої аналітичної рельєфності: він не вписується ні в традиційну вісь «праві — ліві», ні в класичну бінарну дихотомію «реакція — прогрес», ні в жорсткіші категоріальні схеми, які успадкувала сучасна політична наука від епохи Французької революції. Власне позначення цього феномену — це певний концептуальний оксюморон, що поєднує семантично антагоністичні начала збереження й руйнування, — і це є не риторичним надлишком, а точним симптомом його принципової незвідності до будь-якої з усталених ідеологічних позицій та конвенційних світоглядних політичних систем.

Термін «консервативна революція» як конститутивна аналітична категорія був укорінений у науковому обігу швейцарським дослідником А. Молером у його фундаментальній монографії «Консервативна революція в Німеччині 1918–1932» (1950), яка заклала концептуальну систему координат, що стала відправною точкою для подальших парадигмальних дискусій. В своєму дослідженні А. Молер систематизував розгалужений корпус німецьких інтелектуальних рухів міжвоєнного двадцятиліття, інтегрованих спільним одночасним неприйняттям як ліберально-буржуазного порядку Веймарської республіки, так і марксистського інтернаціоналізму — однак принципово розмежованих із даними напрямками політичної дійсності на рівні аксіологічних підстав і антропологічних горизонтів. Проте вже у вимірі первинної дефініції перед дослідником постала проблема, яка не знайшла остаточного розв’язання й в новітній політичній та історіософській науках: в якому саме значенні цей феномен є «консервативним» — і в

якому — «революційним»? Чи є ця термінологічна конструкція описовою категорією або ж вона сама належить до арсеналу дискурсивної самолегітимації досліджуваних рухів?

Ця стаття ставить своїм завданням реконструювати концептуально-позиційний статус «консервативної революції» в ідеологічній топології ХХ століття, спираючись на корпус первинних джерел — тексти А. Мьоллера ван ден Брука, О. Шпенглера, Е. Юнгера, К. Шмітта — та розгалужену вторинну дослідницьку літературу (А. Молер, Дж. Херф, Р. Вудс, Л. Дюпо, Р. Скрутон, К. Г. Борер). Методологічною рамкою дослідження слугує концепція ідеологічної топології, що дозволяє розглядати доктрини не лише в їхньому змістовому, але й у структурно-просторовому та координаційному вимірі — як позиції в полі взаємних відношень, а не лише як автономні та самореферентні системи ідей. Таке розуміння ідеологій як реляційних феноменів є ключовим методологічним припущенням цього дослідження.

Методи дослідження

Методологічна архітектура цього дослідження конститується кількома взаємодоповнювальними підходами, кожен із яких висвітлює окремий аспект досліджуваного феномену і в сукупності забезпечує його комплексне аналітичне охоплення.

Першим і методологічно фундаментальним є історико-концептуальний метод — «історія концепцій» в традиції Р. Козеллека. Цей підхід застосовується для реконструкції семантичної історії ключових понять — «консерватизм», «революція», «реакція», «традиція» — у контексті німецької політичної думки першої половини ХХ століття. Козеллеківська програма виходить з принципово важливої для нашого дослідження тези: поняття є не пасивними відображеннями соціальної реальності, а активним феноменологічним інструментарієм її онтологічного конституювання і трансформації [1, с. 75]. Ця теза набуває особливої аналітичної ваги саме у випадку «консервативної революції», оскільки її провідні представники здійснювали цілеспрямовану і методично рефлексивну роботу з переозначення базових категорій політичного вакабуляру — зокрема, трансгресивного переосмислення поняття «революція» через відрив від його просвітницьких і прогресистських конотацій, які домінували протягом XVIII-XIX століть.

Другим методологічним інструментом є дискурс-аналітичний підхід, що спирається на теоретичні розробки Е. Лакло і Ш. Муффа у галузі «гегемоністських артикуляцій» та дискурсивного конституювання соціального. Цей підхід дозволяє досліджувати, яким чином «консервативна революція» конструювала специфічне дискурсивне поле, стягуючи в єдиний смисловий вузол різномірні й потенційно несумісні семантичні елементи — органічний націоналізм, антипозитивістський іраціоналізм, ніцшеанський віталізм, політичну міфологію, правовий децизіонізм [2, с. 134].

Фундаментально важливим тут виступає те, що подібна артикуляційна програма є завжди частково випадковою і конфліктною: єдність «консервативно-революційного» дискурсу ніколи не була повністю досягнута, а залишалась ареною внутрішніх напружень і полемічних суперечностей, про що свідчить існування величезної кількості ідеологічних угруповань всередині самої «консервативної революції».

Третій підхід — структурно-компаративний — забезпечує можливість систематичного зіставлення ідейно-морфологічного профілю «консервативної революції» з альтернативними політичними проектами епохи: традиційним консерватизмом, лібералізмом, революційним марксизмом та націонал-соціалізмом. Без такого компаративного горизонту твердження про *suū generis* статус «консервативної революції» залишалося б декларативним, а не аналітично верифікованим. Саме в співвідношенні системи теоретичних та категоріальних координат феномену «консервативної революції» до інших політичних позицій — відмінностей і подібностей, запозичень і відштовхувань — досліджуване нами явище набуває самотутнього ідеологічного забарвлення.

Нарешті, феноменологічний метод застосовується при аналізі глибинних світоглядних засад консервативно-революційного мислення — особливо його специфічної темпоральної онтології, притаманного йому переживання часу як циклічного або катастрофічного (категорія палінгенесії), реакційної модернізації, а також його розуміння політичного суб'єкта як носія волі та долі, а не носія раціонального інтересу або класової позиції. Саме ця феноменологічна специфіка виявляється найглибшим і найстійкішим виміром «консервативної революції», що зберігається попри всі внутрішні розходження між її різними течіями та представниками.

Результати дослідження

Під «ідеологічною топологією» в межах цього дослідження розуміється система координат, у якій політичні доктрини розташовуються не лише лінійно — вздовж традиційної осі «праві-ліві», — але у багатовимірному аналітичному просторі, що охоплює щонайменше чотири незалежні сфери: ставлення до процесів модернізації та раціоналізації; темпоральну орієнтацію (прогресивізм *versus* циклізм або есхатологізм); розуміння політичного суб'єкта (методологічний індивідуалізм *versus* органічний колективізм); нарешті, концепцію легітимності (нормативний легалізм *versus* екзистенційний децизіонізм). Британський політолог М. Фріден, розробник морфологічного підходу до аналізу ідеологій, сформулював засадничий принцип подібного дослідження: ідеології, за візією даного автора, «не можуть бути зведені до простих позицій на одновимірній осі; вони являють собою комплексні конфігурації концептів, організованих навколо ядерних, суміжних і периферійних елементів» [3, с. 77]. Це спостереження

має принципове значення для нашого аналізу: у фріденевській перспективі ідеологічна ідентичність доктрини визначається не якоюсь однією позицією, а саме структурою взаємозв'язків між її різними концептуальними складовими. Застосований до «консервативної революції», цей принцип дозволяє встановити, що її ядерні концепти — категорія органічної нації, волі до влади, циклічного часу та політичного міфу — всі вони не збігаються з магістральними концептами жодної з конкуруючих ідеологій, хоча й утворюють із деякими з них часткові перетини на рівні суміжних або периферійних елементів, що буде діаграмно продемонстровано нижче. Саме цей структурний розрив і є основою позиційної унікальності «консервативної революції».

Починаючи наше дослідження слід наголосити, що генеалогія поняття «консервативної революції» є сама по собі симптоматично промовистою. Показовим для змістовно-предметного розуміння нашої проблематики є те, що це словосполучення в активний обіг було введено не теоретиком або партійним ідеологом, а поетом. У своїй програмній промові «Література як духовний простір нації», виголошеній у Мюнхені 1927 року, Г. фон Гофмансталь закликав до «консервативної революції такого масштабу, якого європейська історія ще не знала» [4, с. 14] — тобто такої трансмутації, що мала стати не руйнуванням успадкованих форм, а їхнім глибинним відновленням. Сам факт, що ця формула народилася в поетичному, а не тільки в політичному дискурсі, є аналітично значущим: він свідчить про те, що «консервативна революція» від самого початку позиціонувалася як феномен, що долає межі суто партійно-ідеологічного мислення і претендує на ширший — культурно-антропологічний і навіть естетико-онтологічний — масштаб. Революція, про яку говорить поет, орієнтована не вперед у лінійній перспективі прогресу, а вбік — за межі обох домінуючих векторів (прогресистського і реакційного) — і в цьому парадоксальному спрямуванні закладена уся семантична напруга досліджуваного нами феномену.

А. Молер у своєму пізнішому систематичному дослідженні надав цьому феноменові аналітичної структури, розмежувавши всередині «консервативної революції» п'ять основних течій: «молодоконсерваторів» (А. Мьоллер ван ден Брук та Е. Ю. Юнг), «націонал-революціонерів» (Е. Юнгер, Е. Нікіш), «народників» (völkische), «бюндичних» (молодіжні союзи) та «сільських» рухів [6]. При всій їхній внутрішньому гетерогенності та розмаїтості А. Молер убачав у них спільну світоглядну інтенцію, яку він визначив як «подолання нігілізму не шляхом повернення до зруйнованих цінностей, а шляхом створення нового міфу — міфу про вічне повернення» [5, с. 94], що є однією із семантичних складових концепції палінгенесії. Це визначення є надзвичайно ємним з теоретичної точки зору, оскільки воно

вказує на ніцшеанський філософський субстрат, що перебуває під різноманітними варіаціями консервативно-революційного дискурсу, і водночас фіксує ключову відмінність цього екстралінгвістичного комплексу від реакційного консерватизму — дистинкції між створенням нового й відновленням старого. Нігілізм, який потрібно подолати, є наслідком не революції, а самого процесу модернізації, що зруйнував традиційні ціннісні горизонти і не запропонував нічого, здатного замінити їх за рівнем екзистенційної значущості. «Консервативна революція» виступає, таким чином, як відповідь на культурний досвід цього онтологічного вакууму — це відповідь, що не знаходить задоволення ані в поверненні назад, ані в русі вперед.

Саме тут постає логічне питання про ставлення «консервативної революції» до модернізації, яке є, мабуть, найбільш концептуально складним і аналітично плідним аспектом її ідеологічного профілю. Взагалі центральним інтелектуальним пазлом «консервативної революції» — фірмовим знаком цієї доктрини — було діалектичне співвідношення традиціоналізму й радикалізму. З одного боку, якщо традиційний консерватизм реагує на модернізацію охоронницьким жестом: він прагне загальмувати або обернути назад процеси раціоналізації, секуляризації та індивідуалізації, апелюючи до авторитету традиції та органічно сформованих соціальних зв'язків, то «консервативна революція» перебуває на абсолютно інших засадах. Це було пов'язано не тільки з тією філософською та парадигмальною основою, на якій ідейно базували свої концептуальні надбудови представники «консервативно-революційної» групи, а й загальним умонастроєм більшості правих інтелектуалів веймарської доби. Ідейно-концептуальний фундатор цього напрямку, його «пророк», А. Мьоллер ван ден Брук усвідомлював суть протиріччя консерватизму та революціонізму в наступному: «суть природи, як і історії, полягає не в прогресі, а в безперервному триванні, тобто традиції. Але навіть традиція повинна завжди сприйматися по-новому кожним новим поколінням» [6, с. 155]. Наведене твердження є по суті перформативним протиріччям: автор захищає традицію, але водночас позбавляє її будь-якого стабільного змісту, оголошуючи її вічно відновлюваною. Тобто традиція тут функціонує не як субстантивний принцип — не як конкретний набір вартостей і практик — а як формальна структура ідентичності, що потребує постійного революційного перевизначення. Це призводить до певного парадоксу, за яким традиція, яку треба «завжди сприймати по-новому», є, строго кажучи, вже не традицією, а модерністським конструктом.

Іншим прикладом специфічного ставлення ідеології «консервативної революції» до процесів модернізації може виступати теоретична формула О. Шпенглера, яка найточніше експлікує дану топіку. У своїй фундаментальній праці «Пруссакство і соціалізм» (1919) він писав: «техніка — це

тактика всього життя. Вона не має жодного окремого значення, жодної глибини. Вона — є форма боротьби, притаманна німецькому духові» [7, с. 54]. Ця теза потребує належного герменевтичного розгортання. О. Шпенглер не відкидає техніку (як традиціоналістський примітивізм) й не сакралізує її (як революційний марксизм): він розрізняє техніку як автономну ціннісну систему (яку він відкидає як прояв ліберального матеріалізму) і техніку як «тактику» — тобто як засіб, що набуває свого значення лише в межах того «стилю волі», якому він служить. Техніка у О. Шпенглера є морально й онтологічно нейтральною доти, доки вона не перетворюється на мету саму по собі: тоді вона стає симптомом «фаустівського» культурного занепаду — тобто початком перетворення культури на цивілізацію. Поставлена ж на службу «пруській» — тобто органічній, дисциплінованій, ієрархічній — державності, вона набуває правомірності і навіть символічної величі. Це означало прийняття сучасності як фактичності, але не як нормативного горизонту — позиція, яку Дж. Херф концептуалізував як «реакційний модернізм», визначивши його як «ідеологічний синтез романтичного антикапіталізму з ентузіазмом щодо сучасної технології». Він детермінативно фіксував в ідеології німецьких правих специфічну конфігурацію, в якій апологія традиціоналістських і романтичних уявлень поєднувалася з прийняттям технічної цивілізації: «вони об'єднали політичну реакцію з технічним прогресом» — підкреслював автор [8, с. 1–2]. Ця формула дозволяє вийти за межі бінарної опозиції «модернізм/антимодернізм» і описати «консервативну революцію» як внутрішньо суперечливий та амфіболічний синтез, що не піддається однозначній статичній класифікації. Хоча формула Дж. Херфа є аналітично евристичною, але її варто доповнити: йдеться не просто про змістовно-нормативну синтезацію, а про специфічну ієрархію, де технологічний динамізм підпорядковується органіцистській ціннісній рамці — проекції метафізики на емпіричну даність.

З іншого боку, прогресивні ідеології — такі як лібералізм, соціалізм чи марксизм — навпаки, сприймають процеси форсованих змін та модернізації як позитивно цілепокладальні й прагнуть їхнього прискорення та інтенсифікації. Але і тут «консервативна революція» займає принципово іншу позицію. Одним із головних структурних компонентів ідеологічної матриці «революційного консерватизму» був тотальний та системний антилібералізм — це було не заперечення окремих ліберальних інститутів, а відкидання онтологічної та аксіологічної повноти того цивілізаційного проекту, що породив веймарську політико-державну систему. Е. Юнгер надавав цьому антилібералізму буттєвого виміру наголошуючи, що націоналізм як форма нової моральності з необхідною імперативністю повинна звільнити «силу нації» від виснажливого впливу критичної й аналітичної схильності, що послаблює життя — тобто від домінуючих ідеологем ліберального демократизму з його принципами гуманізму, багатопартійності

та морального індеферентизму. Показово, що Е. Юнгер протиставляє цю критичну й аналітичну схильність — тобто сам інструментарій наукового й правового раціоналізму — вітальній повноті національного досвіду. Ця опозиція репродукує у нових термінах класичне романтичне протиставлення розуму і почуття, цивілізації та культури, — але тепер реплікує їх у сферу прямої політичної мобілізації.

Ще з більш глибоко негативних позицій демонтував ліберально-ідеологічні принципи яскравий представник «консервативно-революційного» табору філософ права К. Шмітт. Він займає особливе і дискусійне місце в інтелектуальному просторі «консервативної революції». Його формальна інституційна позиція і кар’єрна траєкторія не дозволяють беззаперечно зарахувати його до представників цього руху, проте розроблений ним концептуальний та філософський апарат виявляє настільки глибоку структурну спорідненість із «консервативно-революційним» способом мислення, що розгляд його поза цим контекстом невідворотно збіднює аналіз обох. Центральним для нашого дослідження є шміттiанське поняття Політичного як автономної та самореферентної сфери людського буття, що конститується бінарної опозицією розрізнення індивідів і спільнот на категорії «друга» й «ворога» — і саме ця диференціація є принципово незвідною ані до моральних, ані до правових, ані до економічних категорій [9, с. 26]. Важливо, що К. Шмітт не описує емпіричні конфлікти, а здійснює онтологічну операціоналізацію, стверджуючи, що сфера Політичного конститується саме цим розрізненням, а отже, будь-яка спроба «деполітизувати» суспільне життя — усунути ворожість, нейтралізувати конфлікт через процедуру чи раціональний консенсус — є або самообманом, або прихованим способом здійснення влади, до чого майже постійно апелюють представники ліберального табору. Поряд із цим, вводячи категорію Політичного, як прекоцепт політичної філософії (певну концептуальну диспозицію політичної сфери) та відповідної політичної діяльності, він вторгається в екзистенційний вимір соціального життя встановлюючи пріоритет вітального рішення над правовою нормою, конкретної ситуації над абстрактним принципом, волі суверена над процедурою парламентського консенсусу: «К. Шмітт був децизіоністом, який відмовляється від примату правових норм, і для якого на перше місце виходить релятивна ситуаційність та можливість прийняти рішення» [10, с. 126]. Політична єдність для філософа є тією основоположною інстанцією, яка розглядається як вияв найвищої та визначальної єдності, політичний характер якої ознаменується прийняттям рішень найвищої юрисдикції. Цей децизіонізм загалом був спільною структурною рисою консервативно-революційного умонастрою в цілому, що становить радикальну антитезу ліберальному нормативізму Г. Кельзена і, глибше, — всій просвітницькій традиції раціонального управління, на чому будують свої постулати ідеологи як класичного консерватизму,

так і лібералізму. Дослідниця шміттіанської спадщини Ш. Муфф, попри свою принципово ліво-радикальну дистанцію від К. Шмітта, змушена була визнати, що «шміттова критика лібералізму оголює реальну проблему: ліберальний раціоналізм не здатен помислити політичне в його специфічній конфліктності» [11, с. 38].

Децизіонізм К. Шмітта виявляє ще одну фундаментальну рису «консервативної революції» в її антиліберальній спрямованості — це її антиномативістський темперамент і пов'язана з ним концепцію надзвичайного стану як справжнього ядра онтології Політичного. Якщо лібералізм конститує легітимний порядок через процедуру і норму, а марксизм — через об'єктивну логіку класової боротьби й історично-діалектичної необхідності, то «консервативно-революційне» мислення конститує його через екзистенційну редукцію прийняття рішення, що приймається в умовах граничної ситуації — «надзвичайного стану». У цій ситуативній граничності розкривається автентична природа суверенітету та справжній вимір політичного існування, де саме поняття політичного отримує те функціональне навантаження, яке призводить до дії увесь механізм держави, її цілепокладання, фундаментальне рішення суверена, мету як метафізичну та реальну можливість реалізації інтересу тощо. Таким чином, «конструкція Політичного — це жива та дієва екзистенція, яка опредмечує політично організовану єдність та виводить її в якісний зріз політичного буття, через прийняття рішення, щодо конструювання образу ворога, а також розуміння себе, як протиставлення ворогу» [10, с. 128].

Як бачимо, особливістю феномену «консервативної революції» в контексті ставлення до модерності виступає те, що вона не є проміжною ланкою між консерватизмом або радикальним трансформізмом, але є їхнім спільним запереченням: вона приймає окремі інструментальні результати модернізації, оскільки сама є її результатом (саме цим вона гомологічна революціонізму) — технічну організацію, масову мобілізацію, управлінський раціоналізм — відкидаючи водночас її ціннісні підстави (що дозволяє їй подалі перебувати в консервативному ідеологічному полі): ліберальний індивідуалізм, просвітницький раціоналізм, гуманістичний прогресизм та правовий нормативізм. Таке розуміння проблеми модернізації дозволяє іншому досліднику — Р. Вудсу — зробити висновок, що «консервативно-революційні мислителі не були антисучасними в простому розумінні; вони прагнули до альтернативної сучасності, яка відкидала б ліберальні й соціалістичні передумови Просвітництва, зберігаючи при цьому динамізм сучасної епохи» [12, с. 12]. Ця «альтернативна сучасність» є, мабуть, найточнішою дефінітивною формулою для розуміння проекту «консервативної революції» загалом: не повернення до передмодерного стану, не прийняття ліберальної сучасності, а радикальне переозначення

самого поняття «сучасне» в категоріях, ворожих традиційній просвітницькій спадщині.

Констатуємо, що одним з найгостріших і методологічно найскладніших проблематик даного дослідження є питання про ідеологічну демаркацію «консервативної революції» стосовно суміжних феноменів — передусім націонал-соціалізму і традиційного консерватизму. Без чіткої аналітичної відповіді на це питання концептуально-позиційний статус «консервативної революції» залишається непрозорим. Тому деконструкція категорій національного та політичного ідеалів допоможе нам більш чітко кристалізувати ідеологічний статус «консервативної революції». Загалом, у науковій літературі склалися два діаметрально протилежні підходи до проблеми співвідношення «консервативної революції» та фашизму. Редукціоністська позиція, яскраво представлена К. Зонтгаймером, схильна розглядати «консервативну революцію» як інтелектуальну протофазу або рафінований ідеологічний еквівалент нацизму, фактично отожднюючи їх за їхнім кінцевим деструктивним історичним консеквентом. Диференціюючий підхід — апологетами якого були А. Молером та Л. Дюпо — наполягає на принципових відмінностях між ними і відмовляє у правомірності редукціоністської операції.

Перебуваючи на позиціях другого підходу ми хочемо аргументовано довести його парадигмальну релевантність в контексті дослідження феномену «консервативної революції». Слід зауважити, що центральною статтю «молодоконсервативного» (найбільш концептуально широкого та стилістично забарвленого, за поглядом багатьох дослідників) крила «консервативної революції» був А. Мьоллер ван ден Брук, автор трактату «Третій Рейх» (1923), чия рецепція виявилась настільки ж впливовою, наскільки й спотвореною. Так, з одного боку, його політична філософія концептуально протистоїть позиціям класичного консерватизму. Загальновизнано, що традиційний консерватизм апелює до органічно сформованих інституцій, до авторитету прецеденту й поступової еволюції: він є оборонним за своєю фундаментальною орієнтацією — прагне захистити, а не перезаснувати. «Консервативна революція» ж в ідеологічній матриці А. Мьоллера ван ден Брука є принципово наступальною: вона прагне не зберегти, а відтворити заново — нехай і під прапором «вічних» і «органічних» підстав, які вона сама ж і конститує. Його комплекс світоглядних максим конститується навколо концепції «молодих народів» (*junge Völker*) — націй, чиє субстанційне історичне завдання ще не виконане й залишається відкритим горизонтом майбутнього, на протигагу «старим народам», що вичерпали свій творчий потенціал і мешкають у тіні власної завершеності. Тут ми можемо спостерігати пряму аналогію з гегелівськими «історичними» та «неісторичними» народами, але з певною видозміненою оптикою розуміння. З

цих позицій цей філософ та теоретик даної ідейно-політичної школи давав досить різку оцінку консервативному мисленню XIX століття і вказував на те, що: «консерватизм у Німеччині зовсім забув, що для того, щоб щось зберегти, треба спочатку цього досягти. І він забув, що, лише зберігаючи, можна досягти ще більшого. Він переходив від консервативного нападу до консервативного захисту і перебував в обороні доти, доки не програв» [6, с. 98]. Саме тому консерватизму, вважав А. Мьоллер ван ден Брук, необхідно набути націоналістичного характеру і від оборони перейти до активного наступу на ліберально-демократичну систему. У цьому він бачив особливість «консервативної революції» порівняно з старим кайзерівським консерватизмом.

У цій концепції парадоксальним чином сполучаються романтична органологія, що трактує народ як живий організм, і ніцшеанський активізм волі, що розуміє цей організм не як просто дану природну даність, а як завдання до самостворення. Нація постає тут не як факт, а як проект — не як природно успадкована спільнота, а як спільнота, яку ще слід виборювати й зводити у просторі культурно-політичного буття. Це і не дивно, оскільки «консервативна революція» виникла в Веймарській Німеччині «на хвилі подальшої радикалізації німецького консерватизму, яка надала йому екстремістських форм» [13, с. 210], а особливу роль у формуванні «консервативно-революційного» соціального суб'єкта відігравав досвід Першої світової війни, коли неможливість переживання війни було головним, з чого і випливали ті політичні та ідеологічні цілі. «Консервативна революція» не просто реагувала на травму війни — вона активно конструювала певну інтерпретацію цієї травми, перетворюючи її на підставу нової політичної суб'єктивності, де «гештальт» фронтового солдата — сильного, рішучого, здатного до насилля й водночас органічно вкоріненого в народний колектив — був не відображенням реального досвіду, а нормативним конструктом, міфологізованим образом «нової людини», що мав замінити атомізованого ліберального індивіда. Але важливою умовою правильного переживання цього досвіду було виконанням завдання вірного спрямування волі цих людей, яке могло бути здійсненим лише новою політичною елітою. А. Мьоллер ван ден Брук сподівався, що енергія народного піднесення на початку війни зможе екстраполюватися в майбутню державу лише за умови надання їй належного політичного змісту. Тут він вказував на керівну роль національно орієнтованої політико-інтелектуальної еліти у справі творення майбутньої німецької держави і фактично порушував питання про необхідність політичного керівництва, і вважав, що таке керівництво, у дусі платонівської держави, може здійснюватися лише людьми, які знають, що потрібно народу.

Так, виходить, що, стрижнем ідеології «консервативної революції» був оновлений принцип нації — трактований, однак, у принципово іншому категоріальному ключі, ніж у традиційному консерватизмі. Поразка в Першій світовій війні каталізувала формування того, що К. Зонтхаймер позначив як «націоналізм нового стилю» — націоналізм, що «походив із окопів Першої світової війни» і виступав «провісником нової доби» [14, с. 26]. Принципово важливо, що цей «новий» націоналізм не апелював до монархічного минулого: він виходив із визнання загибелі монархії як незворотного факту і прагнув не реставрації, а революційного творення принципово іншого альтернативного суспільного ладу. Тому розглядати «консервативну революцію» як цілком реакційний проект не вдається нам релевантним. Вона визнавала крах, трагічний злам сучасності, але не мріяла про ностальгію, а жила надією на майбутнє, майбутнє, яке не нагадуватиме добру кайзерівську минувшину. Один із представників «консервативної революції» М. Х. Бем у програмній збірці «Новий фронт» (1922) писав: «Нас ніколи не засліпить бліде сяйво вільгельмських часів, маленька воля або млява туга за реставрацією здаються нам смішними в той момент, коли ми бачимо, як насправді жаклиний поворот часу» [14, с. 31]. Епоха Вільгельма була епохою буржуазного ладу та буржуазних цінностей. Політична стабільність забезпечувала розміреність життя, і енергія періоду «заліза та крові» почала значно спадати, перетворюючи політичну динаміку на статику, де життя людей цієї епохи набуло механізованого, розписаного по хвилинах характеру. А. Мьоллер ван ден Брук вказував на схильність німців того часу до половинчатості, незавершеності своїх дій. Саме тому він вважав за необхідне для майбутнього розвитку Німеччини сформулювати нову політичну ідею, в дусі якої здійснюватиметься й оновлене виховання нації, але за умови, що до керівництва країною прийдуть інші люди, представники іншого покоління, які не несуть відповідальності за те, що сталося.

В цьому відношенні «консервативна революція» відверто і свідомо порвала з охоронним, реставраційним модусом класичного консерватизму, прийнявши революційну логіку модерну — і тим самим підтвердивши свою іманентну належність до революційно-модерністської топіки політичної онтології. Засадничий парадокс власної позиції автор книги «Третій Рейх» артикулює з максимальною концептуальною виразністю: «консерватизм хоче зберегти цінності, створені історією... Але існує особливий тип консерватизму, який бажає не зберегти, а створити — зберігаючи лише те, що ще тільки належить створити» [6, с. 173]. Герменевтичний аналіз цієї тези виявляє її принципову двозначність і водночас семантичну продуктивність. А. Мьоллер ван ден Брук тут здійснює подвійне операційне переозначення: по-перше, він відриває «консерватизм» від його традиційного референта — існуючого порядку — і переорієнтовує його на ще не здійснений нормативний горизонт; по-друге, він вкладає в поняття «збереження»

динамічний, а не статичний зміст — зберегти можна лише те, що ще тільки належить витворити, а отже, парадоксальним чином, збереження є формою нового буттєвого творення. Так консерватизм перетворюється з охоронної на конститутивну стратегію, і в цій темпоральній інверсії криється уся парадоксальна логіка феномену «консервативної революції» як ідеологічного проекту по реорганізації політико-соціального буття, як альтернативи ліберальної та демократичної модернізації.

Р. Скрутон, аналізуючи цю дистинкцію із позицій саме традиційного консерватизму, формулює висновок, що набуває самокритичної гостроти: «те, що називалося консервативною революцією, насправді було не консерватизмом, а особливою формою утопізму — утопізму минулого» [15, с. 45]. Скрутонівська формула «утопізм минулого» є не дуже аналітично продуктивною: вона акцентує увагу на виключно одній ознаці «консервативної революції» — на її темпоральну інверсію утопічного імпульсу, що унеможливорює процесуальне осмислення феномену, оскільки вміщує «консервативну революцію» в позачасовий простір ідей, ігноруючи конкретну динаміку ідеологічної радикалізації, зводячи її фундаментальні концептуальні постулати до основ традиціоналізму. Проте вірним є те, що якщо прогресивний утопізм проектує ідеал у майбутнє, то консервативно-революційний — у минуле чи у позачасову вічність; але структура утопічного мислення, з його тотальним запереченням наявної реальності та волею до її радикального подолання, залишається інваріантною.

На підставі деконструкції структурно-концептуальних нормативів «консервативної революції» у порівнянні їх з ідеологічними сім'ями лібералізму та класичного консерватизму, ми можемо прийти до висновку про важливість артикуляції ядрового елементу досліджуваної нами ідейно-політичної доктрини, а саме — темпоральної онтології. Вона являє собою специфічний спосіб конституювання і переживання буття і часу як фундаментальної категорії політичного життя і є, мабуть, найглибшим і водночас найменш експлікованим виміром консервативно-революційного мислення. На відміну від антилібералізму або органіцизму, що порівняно легко піддаються концептуальній артикуляції в категоріях позитивної програми, темпоральна онтологія конститує той метафізичний горизонт, у якому всі інші ядерні концепти «консервативної революції» набувають свого семантичного навантаження і логічної компліментарності. Ми позитивно переконані, що «консервативна революція» є антимодерністським радикалізмом не тому лише, що відкидає зміст ліберально-просвітницького проекту, але передовсім тому, що відкидає його темпоральну форму — лінійний, необоротний, прогресивно спрямований час як єдиний нормативний вектор людського і суспільного існування. Водночас, саме у цьому і полягає концептуальна дистанція між «консервативною революцією» і традиційним

консерватизмом: останній сповідує еволюційну тяглість і є, по суті, темпорально лінеарним, хоча й ретроградним за своєю ціннісною спрямованістю; «консервативна революція» ж натомість виходить з принципово іншої онтологічної площини — площини циклічного, катастрофічного або паліногенетичного часу, де загибель і відродження є не послідовними моментами лінії, а структурно нероздільними полюсами єдиного метаісторичного руху, коли час перестає бути секуляризованою есхатологією прогресу і перетворюється на сцену циклічного ре-фундаційного акту.

Один із найтонших теоретиків «молододоконсервативного» крила «консервативної революції» — Е. Ю. Юнг надає темпоральній онтології її найбільш завершеної культурфілософської форми в концепції «другого Середньовіччя». У «Пануванні неповноцінних» (1927) він формулює діагноз сучасного занепаду: «ми живемо в добу знедуховлення, знеосмислення і виривання з коренів; Середньовіччя не знало цих вад, бо знало органічний лад життя з духу». Показово, що Середньовіччя у Е. Ю. Юнга постає не як хронологічний відрізок, що повернути неможливо, а як архетип культурної єдності, який підлягає вольовій реактуалізації засобами сучасності: «Ми є кінцем, але також і початком» — констатує він [16, с. 34–36]. У цій стислій апорії сконденсована вся темпоральна онтологія «консервативної революції»: теперішнє є одночасно точкою максимального занепаду і точкою онтологічного потенціалу — простором, де загибель і відродження збігаються в єдиному ре-фундаційному моменті. Цей погляд структурно гомологічний ніцшеанській ідеї *amor fati* — вольового прийняття і утвердження циклічного буття всупереч лінеарній логіці декадансу, що А. Молер і кваліфікує як «паліногенетичний» (від грецького *palingenesis*: відродження) вимір консервативно-революційного мислення.

Таким чином, темпоральна онтологія виступає тим концептуальним виміром, у якому антилібералізм, органіцизм, модернізм і децизіонізм «консервативної революції» набувають своєї метафізичної єдності і перестають бути набором розрізнених доктринальних позицій.

З іншого боку, проблема діалектики схожості та відмінності «консервативної революції» і націонал-соціалізму визначається нами як одна з найбільш актуальних проблем у полі науково-гуманітарного й політичного дискурсу. Одну із основоположних тез, яку ми хочемо відстояти в цій статті, полягає в тому, що «консервативна революція» і націонал-соціалізм утворювали два конкуруючих і принципово різних проекти — не в сенсі відсутності спільного ідейного поля, а в сенсі принципово відмінних онтологічних і антропологічних засад і відповідних політичних наслідків. Ця проблема має не лише суто академічний вимір, але й потужний нормативний підтекст: від її вирішення залежить, як ми оцінюємо межі інтелектуальної відповідальності представників табору революційного

консерватизму — тобто міру того, як ідеї спричиняють наслідки, яких їхні автори не передбачали і не бажали. Слід зауважити, що обидва рухи прагнули утворення національної держави, але яка розумілася ними по-різному. Для націонал-соціалізму характерне прагнення до створення однокровної німецької народної спільноти, яка являла собою расистську державу, що проводить расово-націоналістичну політику. В той же час біологічний расизм нацистів не становив сутності національної держави консервативних революціонерів, оскільки вони мислили націю як явище духовне, а не біологічний конструкт. Це розмежування є не поверхово-тематичним, а глибинно онтологічним: у той час як «консервативна революція» конструювала «народну спільноту» як культурно-духовний організм, нацистський біологізм редукував її до расового субстрату — тобто здійснював принципово іншу і несумісну онтологізацію «нації». Поряд із цим, слід наголосити на тому, що антисемітизм ніколи не відігравав значимої ролі у світогляді консерваторів, на відміну від нацистів. Це маніфестує не лише ідеологічну відмінність, а симптоматику різних концепцій на природу людини: у «консервативній революції» людина визначається через культурну й духовну приналежність до нації, тоді як у нацистській антропології — через біологічне походження, що є незмінним і абсолютно детермінуючим. Перша позиція, при всій своїй небезпечності, залишає теоретично відкритим питання про межі «своїх» і «чужих»; друга закриває це питання остаточно й апріорно.

Виходячи із цього, принципово важливо нюансувати, що проект А. Мьоллера ван ден Брука є парадигмально несумісним із націонал-соціалістичною ідеологією, яка систематично апропріювала його риторику, грубо спрощуючи і спотворюючи її зміст. Цей млядоконсерватор послідовно відкидав біологічний расизм і вбачав у національній ідентичності передусім предметно-духовне, а не антропо-біологічне явище. Його «третій рейх» — це не держава расового панування, а утопія культурно сталого народного духу, що знайшов адекватну собі державну форму. Ця дистинкція є аналітично вирішальною для розуміння позиційного статусу «консервативної революції» у стосунку до нацизму та унеможливорює формування будь-яких семантичних еквіваленцій між цими двома ідейно-політичними течіями. Французький дослідник Л. Дюпо запропонував переконливу формулу, яка розкриває суть розходження між даними двома радикальними ідейно-політичними течіями: «там, де Шпенглер бачив трагедію культури, Гітлер бачив біологічну боротьбу рас. Там, де Юнгер розвивав метафізику воїна, нацизм створював культ насильства заради насильства» [16, с. 234]. Ця антитетична конструкція виявляє зсув не лише в конкретних позиціях, а й у самому типі мислення: між трагічною культурфілософією і вульгарним біологізмом, між рафінованою феноменологією та ідеологічним примітивізмом лежить якісна прірва. Додатковим свідченням цієї дистанції є

історичні та біографічні факти: Е. Юнґер перебував у «внутрішній еміграції» та під постійним наглядом гестапо, Е. Юнг був убитий під час «Ночі довгих ножів» 1934 року, а О. Шпенґлер відмовився від зустрічі з А. Гітлером.

Проте не можна не визнати тієї об'єктивної історико-політичної логіки, що «консервативна революція» і націонал-соціалізм стали логічним результатом еволюції ідеології та політичної практики німецького консерватизму від його традиціоналістських, монархічних і охоронних форм до радикально-екстремістського стану». Тому було б аналітичною помилкою повністю ігнорувати структурну спорідненість між цими феноменами. Антилібералізм, антимарксизм, культ вольового рішення й рішучої дії, готовність до деструкції існуючого порядку, апеляція до ірраціональних глибин колективної ідентичності — всі ці риси поділяються як «консервативною революцією», так і нацизмом, що й уможливило часткову ідеологічну апропріацію перших із боку другого. Аналітична коректність вимагає, таким чином, не відхилення жодної з двох позицій, а розрізнення між структурною спорідненістю і змістовою тотожністю. Проте тут йдеться не про логічну необхідність — тобто не про те, що «консервативна революція» з необхідністю мала призвести до нацизму — а про те, що обидва феномени перебували в єдиному динамічному процесі радикалізації германського консерватизму, де другий виявився радикальнішою й більш масово мобілізованою версією тих самих деструктивних потенцій. Ця різниця між логічною й історичною необхідністю є принципово важливою для справедливого оцінювання інтелектуальної відповідальності «консервативних революціонерів».

Для більш наочного розуміння відмінностей між цими двома ідейними доктринами ми наведемо наступну порівняльну таблицю.

Таблиця 1. Концептуальна демаркація позицій «консервативної революції» та націонал-соціалізму

Критерій	Консервативна революція	Націонал-соціалізм
Метод політичної дії	Революційний антиліберальний розрив, спрямований на духовно-політичну рефундацію нації.	Риторика органічного відродження: радикальні практики легітимуються як відновлення «природного» порядку.

Концепція нації	Нація як духовно-історична та культурна спільнота, сформована волею та традицією.	Нація як расово-біологічна спільнота; культура трактується як похідна від «крові», а раса розглядається детермінуючий чинник.
Антисемітизм як ідеологічний елемент	Переважно культурно-цивілізаційний мотив, антисемітизм мав не-системний і не доктриналізований характер.	Центральний ідеологічний принцип, інституціоналізований у расовій доктрині та політиці виключення.
Джерела та форми легітимності влади	Децизіоністська модель: суверенність ґрунтується на акті рішення в надзвичайному стані.	Харизматично-персоналістська модель: влада втілюється у фігурі вождя як персоніфікації виразу волі расової групи.
Ставлення до мас і політична соціологія	Елітаризм і недовіра до масової політики; маса – пасивний соціальний матеріал.	Плебейський популізм і тотальна мобілізація; маса – інструмент легітимації та політичної динаміки.

По-третє, надзвичайно суттєвим для розуміння ідейної архітектури «консервативної революції» є принципово важливе поняття «німецького соціалізму» — тієї концепції, що мала примирити націоналістичний пафос із соціальним питанням, сконструювавши фактично новий синтезований погляд на цю проблематику. Ця концепція була найбільше пропрацьована О. Шпенглером у праці «Пруссаттво і соціалізм» (1919) і сильно відрізнялася від марксистського інтернаціоналізму — не лише за змістом, але й за онтологічними засадами, оскільки вона апелювала до органічної народної спільноти, а не до класового інтересу, до культурної єдності, а не до економічного антагонізму. Тим самим в цьому питанні «консервативна революція» здійснювала своєрідну концептуальну апропріацію: вона запозичувала соціалістичну мову солідарності та колективізму, відкидаючи при цьому її раціоналістично-інтернаціоналістський каркас. Це було не поверховою еkleктикою, а симптоматичним виявом того, як «консервативна революція» функціонувала в руслі переосмислення та радикальної реінтерпретації модерністського концептуального словника в органіцистсько-волюнтаристському ключі.

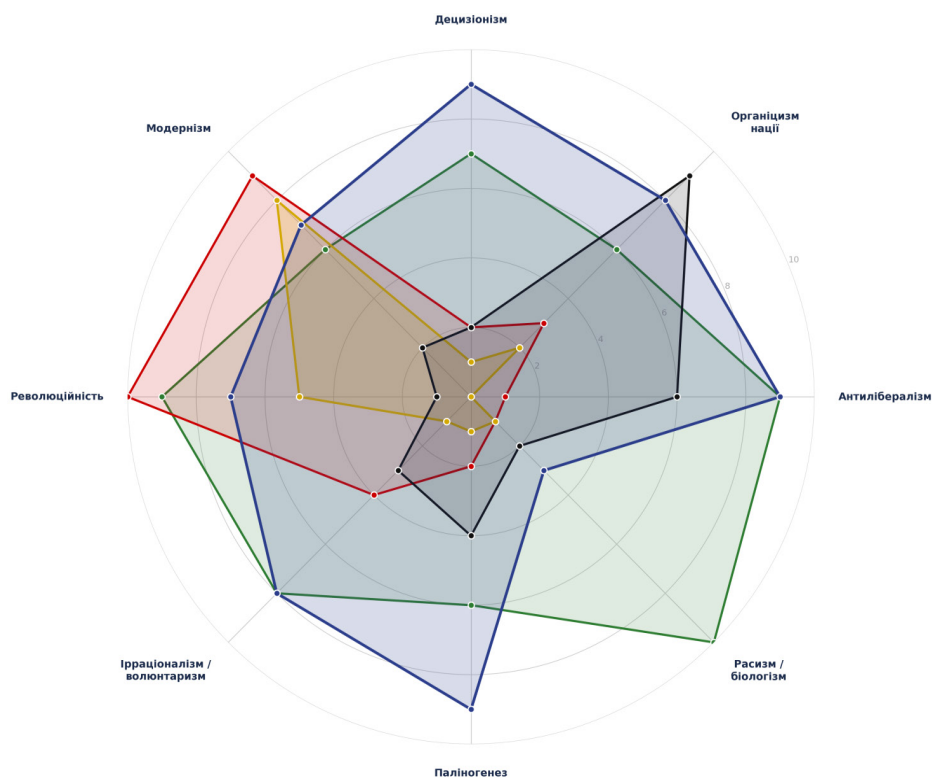
Також активно в напрямку подолання домінуючого статусу буржуазного суб'єкта працював репрезентатор «націонал-революційного» крила «консервативної революції» — Е. Юнгер — який найвиразніше демонстрував специфічне прийняття сучасності як нового онтологічного горизонту. У своєму трактаті «Робітник» (1932) автор розгортає своєрідну феноменологію сучасної епохи, центральною постаттю якої виступає робітник — і не в марксистському сенсі пролетарія як носія суперечності між виробничими відносинами, а як антропологічний тип, що знаменує подолання буржуазного індивідуалізму й конституювання нового модусу людського існування. Юнгерівський «робітник» є людиною тотальної мобілізації, у якій органічне і механічне, природне і технічне не стоять у відношенні зовнішнього конфлікту, а парадоксально синтезуються у нову єдність. «Той, хто є робітником — пише Юнгер — займає в просторі й часі особливе місце, відмінне від місця буржуа... Його відмінна риса — органічність інструментального ставлення до світу» [17, с. 45]. В даному контексті «органічність інструментального ставлення» означає не відсутність рефлексії, а специфічний модус суб'єктивності, за якого людина і технічне знаряддя утворюють нерозривну синкретичну єдність — як воїн і зброя, як пілот і літак у досвіді Першої світової війни, що був для Е. Юнгера базовим антропологічним досвідом. Це є подоланням нігілізму не шляхом повернення до досучасних цінностей, що домінує в ідеології класичного консерватизму, що вже неможливе після «бурі сталі», і не шляхом подолання органічної народної єдності та співжиття живого етносоціального організму, що домінує в ідеології марксизму, а шляхом вольового прийняття й трансфігурації сучасної дійсності в усій її жорсткості й оголеності. Юнгерівський проект демонструє найпарадоксальнішу межу, до якої може досягати «консервативна революція» у своєму відході від традиційного консерватизму. Тут вона формально зближується з певними аспектами авангардного мистецтва й навіть — на рівні естетики промислової форми — з радянським конструктивізмом, залишаючись водночас принципово іншою за своїми ціннісними та онтологічними орієнтаціями. К. Г. Борер зафіксував цей парадокс в наступному: «Юнгер естетизує те, що марксисти історизують. Для нього техніка — це не продуктивна сила історії, а форма долі» [18, с. 112]. Дистинкція між «продуктивною силою» і «формою долі» є тут вирішальною, оскільки вона розкриває принципову відмінність між матеріалістичною телеологією прогресу і фаталістичною онтологією боротьби, між проектом раціонального звільнення і проектом вольового самоствердження в умовах незворотної модерної ситуації.

Фіналізуючи наше дослідження слід зазначити, що для наочної систематизації концептуально-позиційного статусу «консервативної революції» в ідеологічній топології ХХ століття доцільним є застосування інструментарію порівняльного профілювання. Радарна діаграма 1 представляє

восьмивимірний радарний профіль п'ятьох ідеологічних систем — «консервативної революції», класичного консерватизму англо-саксонського типу, традиційного лібералізму, марксизму та націонал-соціалізму — за ключовими концептуальними вимірами, виявленими в ході проведеного аналізу. Числові значення шкали 0–10 відображають якісну інтенсивність ознаки в доктрині відповідно до порівняльного аналізу первинних джерел і вторинної дослідницької літератури, а не кількісні результати формалізованих вимірів.

Діаграма 1. Порівняльний ідеологічний профіль «Консервативної революції»

за ключовими концептуальними вимірами статті (шкала 0–10)

**Таблиця 2. Числові значення по осях (підстава побудови
Діаграми 1)**

Вимір / вісь	Консервативна революція	Класичний консерватизм	Лібералізм	Марксизм	Націонал-соціалізм
Антилібералізм	9/10	6/10	0/10	1/10	9/10
Органіцизм нації	8/10	9/10	2/10	3/10	6/10
Децизіонізм	9/10	2/10	1/10	2/10	7/10
Модернізм	7/10	2/10	8/10	9/10	6/10
Революційність	7/10	1/10	5/10	10/10	9/10
Ірраціоналізм/волюнтаризм	8/10	3/10	1/10	4/10	8/10
Паліногенез	9/10	4/10	1/10	2/10	6/10
Расизм/біологізм	3/10	2/10	1/10	1/10	10/10

Джерело: складено автором на основі праць дослідників, згаданих у статті.

Як засвідчує діаграма 1 та наведена до неї таблиця 2, конфігурація профілю «консервативної революції» виявляє принципову несумісність із стандартними ідеологічними нормативними позиціями на всіх ключових вимірах одночасно (окрім антилібералізму, в якому є позиційне сходження з націонал-соціалізмом). Таким чином, радарна профілізація підтверджує і візуалізує центральний аналітичний висновок дослідження: «консервативна революція» займає в ідеологічній топології XX століття позицію *sui generis* — позицію, яку неможливо описати як проміжну між двома полюсами або як варіант будь-якої з наявних ідеологічних родин. Її профіль характеризується специфічним поєднанням максимальних значень по осях антилібералізму, децизіонізму і паліногенезу при стримано-мінімальному значенні по осі расизму — конфігурацією, яка не відтворена жодною іншою ідеологічною системою епохи і яка є структурною підставою для кваліфікації цього феномену як самостійного напрямку антимодерністського радикалізму.

Висновки

Проведений аналіз концептуально-позиційного статусу «консервативної революції» в ідеологічній топології XX століття дозволяє сформулювати кілька взаємопов'язаних висновків, що разом конституують цілісну інтерпретаційну картину з метою ідеологічної демаркації дослідженого нами феномену з іншими ідейно-політичними сім'ями.

По-перше, «консервативна революція» являє собою *sui generis* феномен політичної думки, що принципово не редукується до жодної із «стандартних» ідеологічних позицій. Вона не інтегрується до концептуального континуїтету традиції класичного англо-саксонського консерватизму, оскільки приймає революційний метод і відкидає охоронницький інстинкт органічної еволюції. Поза цим дана ідейно-політична доктрина семантично не суголосна ідеології націонал-соціалізму, оскільки вони репрезентували два конкуруючих проекти національної держави з принципово відмінними онтологічними й антропологічними засадами. «Революційно-консервативний» проект відкидає важливий для нацизму ідеологічний расизм, плебейський популізм і тотальну державу як самоціль, а відсутність справжнього політичного союзу між двома рухами була зумовлена саме цим концептуальним розривом, хоча паралелізм їхніх антидемократичних позицій робив дане розмежування історично неефективним. Поряд із цим, вона не є реакцією у точному значенні слова, оскільки не прагне до ресторації конкретно-історичних форм минулого. Її позиційна унікальність визначається специфічною конфігурацією антилібералізму, антипозитивізму, органіцизму та вольового радикалізму — тим набором концептуальних позицій, які не відтвореною жодним іншим ідеологічним комплексом тієї епохи.

По-друге, глибинним підґрунтям консервативно-революційного мислення є специфічна темпоральна онтологія — відкидання лінійного, прогресивно спрямованого часу на користь циклічного, міфологічного упредмеченого. «Революція» у цьому вживанні означає не рух уперед, а рух «проти течії» — проти самого часового вектору модерності та проти того, що О. Шпенглер називав «феллахизацією» культури на стадії її цивілізаційного розпаду. У цьому сенсі «консервативна революція» виступає водночас як екзистенційний діагноз культурної кризи і як проект її подолання через акт вольової ре-фундації в контексті темпоральної онтології. Ключові структурні компоненти «консервативної революції» — антилібералізм, органіцизм та децизеонізм — набувають своєї метафізичної єдності і перестають бути набором розрізнених доктринальних позицій. Відкидання ліберального індивідуалізму є, по суті, відкиданням того типу суб'єктивності, що можлива лише в лінійному часі — суб'єктивності автономного носія прав, чия ідентичність конститується через прогресивне самовизначення. Органіцизм також виступає сталим темпоральним

твердженням: нація існує не як статичний факт, а як динамічний процес циклічного самовідновлення, де кожне покоління заново конститує те, що А. Мьоллер ван ден Брук назвав «традицією, яку слід ще тільки створити». Децизіонізм, нарешті, є темпоральною операцією в шміттінському сенсі: надзвичайний стан є тим моментом, коли лінійний час «нормального» порядку зупиняється і відкривається простір для фундаментального рішення, що конститує нову онтологічну реальність.

По-третє, в ідеологічній топології ХХ століття «консервативна революція» займає позицію, яку можна охарактеризувати як радикальний «третій шлях» — але не в сенсі поміркованого синтезу або компромісу між двома полюсами домінуючої бінарної опозиції, а в сенсі їхнього одночасного і рівномірного заперечення. Вона являє собою спробу мислити політичне в категоріях, що виходять за межі просвітницької раціональності: долі, волі, органічної єдності, сакральної спільноти і трагічного героїзму. Саме ця позиція робить її незручним об'єктом для стандартних дослідницьких парадигм, але й водночас особливо промовистим свідченням концептуальних меж, усередині яких функціонує модерна ідеологічна думка.

По-четверте, позиційна специфіка «консервативної революції» пояснює як широту її інтелектуального впливу — від Е. Юнгера до пізнього К. Шмітта, від сучасних французьких «нових правих» до окремих течій постмодерністського консерватизму, — так і її принципову ідеологічну амбівалентність: можливість апропріації з боку різних і навіть протилежних позицій засвідчує, що вона є не замкненою завершеною доктриною, а відкритим полем концептуального напруження, що кожна епоха заповнює відповідно до власних потреб.

Нарешті, вивчення «консервативної революції» є не лише завданням інтелектуальної історії, але й актуальним аналітично-науковим інструментом. В умовах сучасної кризи ліберального конституціоналізму і глобального піднесення форм неліберального та антиліберального мислення — від популістського авторитаризму до теоретично витонченого «ілібералізму» — інтелектуальна спадщина «консервативної революції» знову стає ресурсом політичної апропріації й ідеологічної легітимації. Критичне і концептуально точне дослідження її позиційного статусу є, тому, на наш погляд, необхідною умовою розуміння ідеологічних тенденцій сьогодення.

Список посилань

1. Koselleck R. *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*. New York: Columbia University Press, 2004. 317 p.
2. Laclau E., Mouffe Ch. *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London; New York: Verso, 1985. 197 p.

3. Freedman M. *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*. Oxford: Clarendon Press, 1996. 592 p.
4. Hofmannsthal H. von. *Das Schrifttum als geistiger Raum der Nation. Gesammelte Werke. Reden und Aufsätze II*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 1979. p. 24–41.
5. Mohler A. *Die Konservative Revolution in Deutschland 1918–1932*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1972. 554 p.
6. Moeller van den Bruck A. *Das Dritte Reich*. Berlin: Ring-Verlag, 1923. 312 p.
7. Spengler O. *Preußentum und Sozialismus*. München: C. H. Beck, 1919. 99 p.
8. Herf J. *Reactionary Modernism: Technology, Culture, and Politics in Weimar and the Third Reich*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984. 251 p.
9. Шмітт К. *Поняття політичного*. Пер. з нім. О. Юдіна. Київ: Дух і Літера, 2020. 567 с.
10. Малкіна Г. М., Пастухова А. В. *Поняття політичного та його конституювання через бінарний дуалізм «друга\ворога»*. Політологічний вісник. Збірник наукових праць. 2022. Вип. 88. С. 120–137. doi:<https://doi.org/10.17721/2415-881x.2022.88.120-137>
11. Mouffe Ch. *The Challenge of Carl Schmitt*. London; New York: Verso, 1999. 177 p.
12. Woods R. *The Conservative Revolution in the Weimar Republic*. Basingstoke; London: Macmillan Press, 1996. 198 p.
13. Klemperer K. von. *Konservative Bewegungen zwischen Kaiserreich und Nationalsozialismus*. München, 1962. 276 p.
14. Sontheimer K. *Antidemokratisches Denken in der Weimarer Republik: Die politischen Ideen des deutschen Nationalismus zwischen 1918 und 1933*. München: Nymphenburger Verlagshandlung, 1962. 382 p.
15. Scruton R. *A Political Philosophy: Arguments for Conservatism*. London; New York: Continuum, 2006. 233 p.
16. Dupeux L. «Kulturpessimismus», Konservative Revolution und Modernität. *Politische Romantik und Gegenrevolution*. Hrsg. H. A. Winkler. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1992. P. 287–310.
17. Jünger E. *Der Arbeiter: Herrschaft und Gestalt*. Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt, 1932. 309 p.
18. Bohrer K. H. *Die Ästhetik des Schreckens: Die pessimistische Romantik und Ernst Jüngers Frühwerk*. München: Carl Hanser Verlag, 1978. 542 p.

Referenses

1. Koselleck R. (2004) *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*. New York: Columbia University Press. 317 p.
2. Laclau E., Mouffe Ch. (1985) *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London; New York: Verso, 197 p.
3. Freedman M. (1996) *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*. Oxford: Clarendon Press, 592 p.
4. Hofmannsthal H. von. (1979) *Das Schrifttum als geistiger Raum der Nation. Gesammelte Werke. Reden und Aufsätze II*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, p. 24–41.
5. Mohler A. (1972) *Die Konservative Revolution in Deutschland 1918–1932*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 554 p.
6. Møller van den Broek A (1923). *Das Dritte Reich*. Berlin: Ring-Verlag, 312 p.
7. Spengler O. (1919) *Preußentum und Sozialismus*. München: C. H. Beck, 99 p.
8. Herf J. (1984) *Reactionary Modernism: Technology, Culture, and Politics in Weimar and the Third Reich*. Cambridge: Cambridge University Press, 251 p.
9. Schmitt K. (2020). *The Concept of the Political*. Translated from the German by O. Yudina. Kyiv: Dukh i Litera, 567 pp.
10. Malkina, A. & Pastukhov, A. (2022). The concept of the political and its constitution through the binary dualism of «friend/enemy». *Political Science Bulletin*, 88, 120–137. doi:<https://doi.org/10.17721/2415-881x.2022.88.120-137>.
11. Mouffe Ch. (1999) *The Challenge of Carl Schmitt*. London; New York: Verso, 77 p.
12. Woods R. (1996) *The Conservative Revolution in the Weimar Republic*. Basingstoke; London: Macmillan Press, 198 p.
13. Klemperer K. von. (1962) *Konservative Bewegungen zwischen Kaiserreich und Nationalsozialismus*. München, 276 p.
14. Sontheimer K. (1962) *Antidemokratisches Denken in der Weimarer Republik: Die politischen Ideen des deutschen Nationalismus zwischen 1918 und 1933*. München: Nymphenburger Verlagshandlung, 382 p.
15. Scruton R. (2006) *A Political Philosophy: Arguments for Conservatism*. London; New York: Continuum, 233 p.

16. Dupeux L. (1992) «Kulturpessimismus», Konservative Revolution und Modernität. Politische Romantik und Gegenrevolution. Hrsg. H. A. Winkler. Frankfurt am Main: Suhrkamp, P. 287-310.
17. Jünger E. (1932) Der Arbeiter: Herrschaft und Gestalt. Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt, 309 p.
18. Bohrer K. H. (1978) Die Ästhetik des Schreckens: Die pessimistische Romantik und Ernst Jüngers Frühwerk. München: Carl Hanser Verlag, 542 p.

Anton Pastukhov

Phd-student of the Department of Political Science

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0001-7256-521X>

e-mail: antonipastukhov@gmail.com

THE CONCEPTUAL-POSITIONAL STATUS OF THE «CONSERVATIVE REVOLUTION» IN THE IDEOLOGICAL TOPOLOGY OF THE TWENTIETH CENTURY

Abstract

This article demonstrates that the ‘conservative revolution’ is a sui generis phenomenon of the ideological landscape of the 20th century: it cannot, in principle, be reduced to classical conservatism, National Socialism, reactionary conservatism or progressive utopianism. Drawing on the works of A. Müller van den Broek, O. Spengler, E. Jünger and K. Schmitt, and applying R. Koselleck’s categorical-conceptual history, M. Friedan’s morphological theory of ideologies and the discourse-analytical approach of E. Laclau and S. Mouffe, it has been established that the positional status of this phenomenon is determined by a specific configuration: maximum values along the axes of anti-liberalism, decisionism and palingenesis, alongside a fundamentally minimal level of biological racism, which is not replicated by any other ideological system of the era. The deep metaphysical foundation of conservative-revolutionary thought turns out to be temporal ontology: the rejection of linear, progressively directed time in favour of cyclical or palingenetic time, which constitutes a rejection of the very temporal form of the liberal-Enlightenment project, and not merely its content. A principled demarcation from National Socialism is argued: whilst Nazi anthropology reduced the nation to a racial-biological substrate, the conservative revolution constituted it as a spiritual-cultural organism, which attests to the different ontological foundations and the incompatibility of both phenomena. Within the ideological topography of the twentieth century, the conservative revolution occupies the position of a radical ‘third way’: not a moderate synthesis between conservatism and revolutionism, but their simultaneous rejection. This specific positioning determines both the breadth

of the phenomenon's intellectual influence and its fundamental ideological ambivalence as an open field of conceptual tension. Against the backdrop of the current crisis of liberal constitutionalism, a conceptually rigorous study of this phenomenon is a prerequisite for understanding contemporary forms of illiberal thought.

Keywords: political ideology; 'conservative revolution'; ideological topology; morphology of ideologies; anti-modernism; reactionary modernism; temporal ontology; decisionism; anti-liberalism; political myth; Weimar Republic; revolutionary conservatism; German political thought; National Socialism; conservatism.

Надійшла до редакції/ Received: 14.02.2026

Прорецензовано/ Revised: 28.02.2026

Прийнято до друку/ Accepted: 24.04.2026